

ELENA BALIUTYTĖ

Eduardo Mieželaičio XX a. 7-ojo dešimtmečio kūryba: tarp himnų žmogui, raudų ir satyros

Anotacija: Straipsnyje analizuojamas žmogaus vaizdinys Eduardo Mieželaičio XX a. 7-ojo dešimtmečio poezijoje (rinkiniuose *Žmogus*, *Autoportretas*, *Aviaeskizai*, *Antakalnio barokas* ir *Iliuzijos bokštas*). Išskiriami keli pasaulėžiūriniai žmogaus vaizdinio tipai: gnostinis, krikščioniškas ir chtoninis.

To meto literatūros kritika (ir Mieželaitis savo eseistikoje) ideologiškai angažuotą „naująjį žmogų“ pristatė kaip prometėjišką herojų. Nepriklausomoje Lietuvoje *Žmogaus* herojus iš krikščioniškosios perspektyvos įvardytas Antikristu, Šėtonu. Šie blogio pavidalai iš esmės telpa prometėjiškojo žmogaus paradigmoje. Straipsnyje teigiama, kad Mieželaičio „naujasis žmogus“ ir prometėjiškasis herojus yra skirtingi psichologiniai tipai. Pirmasis nėra nei veikėjas, nei maištautojas: jam trūksta iš savęs kylančios jėgos, energijos, valios. Jis tėra gamtos procesų dalis, „tiltas“, kuris jungia žemę ir kosmosą ir kuris, atsidūręs Visatos centre, nelabai žino, ką toliau veikti. Ateistinio mentaliteto „naujasis žmogus“ gretinamas su jam antipodiška krikščionio pozicija Mieželaičio verstuose armėnų katalikų vienuolio Grigoro Narekaci „Raudų [...]“ fragmentuose ir miesčioniškąja kasdienybės žmogaus sąmone (*Iliuzijos bokštas*). Miesčionišką žmogaus tipą Mieželaitis traktuoja ironiškai ir pristato kaip prometėjiškojo žmogaus antipodą. Straipsnyje miesčioniškasis tipas interpretuojamas kaip tos pačios pasaulėžiūrinės *Žmogaus* paradigmos tęsinys.

Raktažodžiai: Eduardas Mieželaitis, sovietmetis, poezija, „naujasis žmogus“, Prometėjo mitas, krikščioniškasis žmogus, miesčioniškoji sąmonė.

Pirminis akstinas atsirasti šiam tekstui – nuostaba, aptikus Eduardo Mieželaičio knygoje *Antakalnio barokas* (1971) kūrinį „Raudos, apmąščius kartu su viduramžių anachoretu Grigoru Narekaci žmogaus likimą“. Šie meditaciniai apmąstymai buvo paskelbti *Žmogaus* antikomentaro, kurį sudaro šešios knygos, penktoje dalyje. Savo dvasia jie visiškai priešingi Mieželaity reprezentavusiai knygos *Žmogus* herojaus koncepcijai. Lenino premija apdovanotą *Žmogų* (1962)

ir „Raudų [...]“ fragmentus skiria beveik dešimtmetis, per kurį daug kas pakito ir visuomenės, ir poeto sąmonėje. Šį savimonės pokyčių punktūrą galima sekti esėistiniuose Mieželaičio tekstuose, tačiau tai, kad konservatyviausiu sovietmečiu poeto knygoje atsirado kūrinys, radikaliai priešingas jo materialistinei, antropocentrinei, gamtinio optimizmo pasaulėžiūrai, lieka beveik nepaaiškinama.

Atgailaujantis Prometėjas

Pradinis šio straipsnio tikslas ir buvo, pasitelkus poeto kūrybos kontekstą, aiškintis „Raudų [...]“ atsiradimo galimybę ir aplinkybes. Skeptiškiau nusiteikęs skaitytojas, žinoma, galėtų kiek sumažinti intrigą, primindamas, kad tai yra ne paties Mieželaičio tekstas, o Armėnijos katalikų Palaimintojo Grigoro Narekaci viduramžių poezijos šedevro vertimo fragmentai. Žinoma, taip, tačiau kad Mieželaitis imtųsi jį skubiai versti, turėjo būti ypatingai paveiktas, sujaudintas; šiai raudai jo sąmonė turėjo būti jau pasiruošusi. Juk ir teksto antraštė „Raudos, apmąščius kartu su viduramžių anachoretu Grigoru Narekaci žmogaus likimą“ pabrėžia, kad tai ne tik neutralus kito teksto vertimas, bet ir prisiimta bendraautorystė. Dėl kūrybinės poeto manieros (mėgo parafrazuoti ir improvizuoti pasaulio kultūros tekstų motyvais) „Raudos [...]“ iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kaip laisva Narekaci kūrybos parafrazė. Ir tuometiniai knygos *Antakalnio barokas* recenzentai (Vitas Areška, Jūratė Sprindytė) šį tekstą vertino kaip integralią poeto originaliosios kūrybos dalį, neminėdami, kad tai vertimas¹. Įdomu, kad abu recenzentai „Raudas [...]“ išskyrė kaip emocionaliai paveikiausią knygos dalį: „Apsvaigsti nuo jo [ciklo – *EB*] gilios tiesos, nuo aiškumo ir išminties. Nereikia išsigąsti iš šių eilių dvelkiančio pesimistinio graudulio“, nes – cituoja Mieželaitį Sprindytė – „[v]idinė išpažintis, katarsis ir rauda – dvasios statybinė medžiaga“². Ir Areška poetinės jėgos, meninio įtikinamumo daugiau junta „tokiuose eilėraščiuose kaip ‚Raudos‘, ‚Charakiris‘, negu anksčiau cituotuose posmuose“³.

1 Studijoje *Eduardas Mieželaitis* Areška „Raudas [...]“ pristato ne kaip vertimą, o kaip tipišką marginalijų žanro (apibūdinto kaip užrašai perskaitytų knygų paraštėse) pavyzdį. (Vitas Areška, *Eduardas Mieželaitis*, Kaunas: Šviesa, 1984, p. 109)

2 Jūratė Sprindytė, „Poetinio žodžio kaina“, *Pergalė*, 1972, Nr. 5, p. 164.

3 Vitas Areška, „Poezija ir laikas“, *Literatūra ir menas*, 1972 04 22, p. 4.

Ką apie šį netikėtą ciklą sako pats poetas jas pristatančioje esė „Neramus tarsi Bacho choralas“? Čia Mieželaitis išdėsto savo susitikimo su „Raudomis [...]“ istoriją, kai viešėdamas Armėnijoje (tai turėjo būti 1969 m.) gavo dovanų nedidelę kukliai išleistą eilių knygelę. Pradėjęs skaityti, liko be amo. Ta „knygelė“ – 1969 m. profesoriaus Levono Mkrtčiano iniciatyva publikuoti Naumo Grebniovo į rusų kalbą išversti penki Grigoro Narekaci *Sielvartingų giedojimų knygos skyriai*: 1, 23, 30, 55, 80. Mieželaitis iš jos išvertė 23, 30, 55 skyrių fragmentus⁴. Esė tekste šių faktinių duomenų nėra (konkretybės patetiškojo Mieželaičio nedomino). Išsakęs savo nuostabą apie Narekaci sielvartingus giedojimus, poetas, tarsi užbėgdamas už akių galimiems priekaištams, aiškinosi dėl jų pesimistinės dvasios ir teigė, kad „[n]usižeminimas yra laikina susimąstymo akimirkos būseną. Silpnumo pajautimas nėra kapituliacija“⁵. Kritika, beje, sėkmingai pasirėmė poeto argumentais. Taigi esė tekste Mieželaitis ne tik nekalba apie kitokią žmogaus poziciją „Raudose [...]“, bet ją užmaskuoja, nuglaisto, priderina prie oficialiai leistinos interpretacijos; tie patys žodžiai apie proto jėgą, minties galias galėtų tikti ir *Žmogaus* herojui:

Už kuklių pilkšvų tarsi viduramžių vienuolio apdaras knygos aptaisų slėpėsi didelė žmogaus proto jėga, žmogaus sielos ir minties didybė. To pajusti man nesutrukdė barokinis viduramžių simbolikos ornamentas, kuriuo čia apipinta poetinė metafora ir filosofinė mintis. Tai lukštas, viduramžių vienuolio sraigisčas kiautas. Ir, aišku, laiko žymės, kuriomis paženklinta ir visų mūsų kūryba. (AB, 170)

Šiuo atveju nesiimame spręsti, kiek čia būta apdairaus gynybiškumo, kiek tikros poeto pozicijos (mašinraštyje⁶ gynybinė argumentacijos dalis gerokai trumpesnė nei knygoje). Vis dėlto įkarštis, su kuriuo rašoma apie šį tekstą, net ir turint omeny būdingą Mieželaičio stiliui hiperbolizmą, dar išryškintą rytietiškos ornamentikos, priverčia patikėti, kad tai ne tik retorika. Jis akcentuoja minties didybę, filosofinį santykio su pasauliu užmojį, asmenybės mastabiškumą ir apibendrina:

4 Sigitas Geda išvertė 95 skyrius (Grigoras Narekaci, *Sielvartingų giedojimų knygos*, Vilnius: Vaga, 1999).

5 Eduardas Mieželaitis, *Antakalnio barokas*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 171. Toliau cituojant nurodoma santrumpa AB ir puslapis.

6 Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 27, apl.1, b. 349, l. 19–30.

Tada, žilojo Ararato papėdėje, atrodė tarsi būčiau patekęs į naują, man nežinomą erdvę ir didelį pasaulį. Į poetinės minties pasaulį, kurio seniai ieškojau ir pagaliau atradau.[...] Pajutau kovojančią, besiblaškančią, kenčiančią žmogaus sielą. Pajutau dramatišką nerimą, kurį patiria žmogus, norintis aprėpti ir suvokti visą paslaptingą Būtį, Likimą, Visatą. (AB, 170–171)

Taigi kodėl šie krikščioniškieji maldų tekstai ateistui Mieželaičiui padarė tokį įspūdį? Pirmiausia, žinoma, jis turėjo būti paveiktas poetinės jų jėgos. Patetiškajam Mieželaičiui biblinis, monumentalus raudų stilius turėjo būti itin artimas ir įdomus – nepaisant netgi diametraliai priešingos ideologijos; o gal net kaip tik dėl to. Įdomu, kad Jonas Aistis, užstodamas išėivijos spaudoje kritikuojamą Mieželaitį, rašė: „Man keista, kad iki šiol nei vienas nepastebėjo, jog Mieželaitis yra vienas iš ryškiausių ir ištikimiausių Bernardo Brazdžionio mokinių. Jis Brazdžionį seka iki paskutinių dienų. Net jo knygos pavadinimas ‚Svetimi akmenys‘ vargu ar be mokytojo ‚Svetimų kalnų‘ būtų įmanomas.“⁷ Aisčio argumentų logika iš esmės apimtų ir Mieželaičio parodiją „Per pasaulį keliauja šuva“, publikuotą 1953 m. kovo 28 d. *Tiesoje* ir po to niekur neperspausdintą. Gal taip Mieželaitis kaupė ideologinį kapitalą grįžti į tarybinę literatūrą? Vėliau, kai Lietuvoje toliau tęsėsi puolimo kampanija prieš Aistį ir Brazdžionį, Mieželaitis jau užėmė gynėjo poziciją:

...Jau seniai vyksta ginčas dėl dviejų (K. [Kossu-Aleksandravičius – EB] ir B. [Brazdžionis – EB]) talentingų svetimos ideologijos poetų. Ir šis ginčas, atrodo, dar nebaigtas. Lėkštais straipsniais čia nelaimėsime nieko. [...] Poezijoje vienintelė kovos priemonė – gera poezija. [...] Abudu jie didžiai talentingi, tikri poetai. Ir nors ideologiją jie išreiškia atsiliekančią nuo dinamiškos dabarties, nuo veržlaus ir toli nuėjusio mūsų amžiaus žmonijos gyvenimo, skaitytojo akyse jie vis dėlto lieka poetais...⁸

Sergejus Averincevas Grigoro Narekaci *Sielvartingų giedojimų knygos* poetiką apibūdino kaip perteklinę, nesibaigiančią metaforiškų vaizdinių griūtį⁹. Teksto stilistinis giminingumas galėjo patraukti Mieželaičio dėmesį. Vis dėlto

7 Jonas Aistis, „Ar ne per daug užsipuolama?“, *Draugas*, 1959 10 31.

8 Eduardas Mieželaitis, *Naktiniai drugiai*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 28.

9 Sergej Averincev, „Grigoro Narekaci gyvenimas ir poezija“, in: Grigorios Narekaci, *op. cit.*, p. 560.

manytime, kad dėmesio priežastis – ne tik monumentalus, biblinis Narekaci stilius; galima manyti, kad atgailaujančio, Dievo atleidimo prašančio viduramžių vienuolio maldoje poetas galėjo išvysti savo prometėjiškojo žmogaus dvasinį dvynį. Sugretinus *Žmogų* ir „Raudas [...]“ stebina stilistinis giminingumas ir absoliuti turinio priešybė – dėl to Narekaci maldų į Dievą vertimus galima skaičiuoti kaip asmenišką poeto atgailą dėl savo gyvenimo, darbų, kūrybos, kaip jo prometėjiškojo žmogaus dekonstrukciją. Beje, rankraštyje raudų pavadinimas yra būtent „*Atgailos raudos* [...]“¹⁰:

Besiskubindamas į priekį – įklimpau dar giliau į pelkę.

Besižvalgydamas didelio – aš praradau mažą.

Berašydamas žvaigždes – pamiršau žemės pėdą.

Pasikėlęs į Paukščių Taką – nusiritau į bedugnę.

Atrodo, kad vyksta tiesioginis *Žmogaus* ir „Raudų [...]“ dialogas – ir ne tik idėjų lygmenyje. Vis dėlto pačiuose Mieželaičio tekstuose tiesioginio dialogo nėra. Versdamas poetas vartojo savo kūrybai būdingus įvaizdžius (lakštingala, žvaigždė, širdis), poetiškas frazes („širdį atvėriau, kaip langą į aukštas žvaigždes“), mėgstamas dualistines poras (protas–širdis, kūnas–siela, žvaigždėtas dangus–žemės dulkė), publicistinę laikmečio leksiką (minties pigmėjai). Palyginus „Raudas [...]“ ir Sigito Gedos tų pačių fragmentų vertimus, akivaizdu, kad Mieželaičio vertimas pasaulietiškesnis, kalbėjimas labiau įsamenintas, įsujektintas, mieželaitiškai įvaizdintas; Gedos – artimesnis religiniam stiliui: leksika archajiškesnė, abstraktesnė, santykis filosofiškesnis, refleksyvesnis. Mieželaitis vertė:

Sutvėrei mane protingą, bet mano darbai

Šlykštūs – kaip neprotingo gyvulio.

Sveikas esu kaip jautis, o mano siela paliegus –

Kaip verksmingos lakštingalos.

Susumavęs visas savo nuodėmes, žinau, jog

Esu pasmerktas kančiai ir amžinai nakčiai. (AB, 173)

10 Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 27, apl.1, b. 349, l. 31.

(Beje, rankraštyje nėra nei „jaučio“, nei „lakštingalos“: „Kūnas atrodo sveikas, siela sužalota“.) Mieželaičio atgailaujantis subjektas jaučia didesnę individualią kaltę, o Gedos vertime kaltė dėl žmogaus netobulumo tenka ne tiek blogai žmogaus valiai, o yra iš aukščiau lemta duotybė: „Turėdamas protą, priklausai prie gyvūnų / Sava būtimi, pritvinkusia nešvarumų; / Iš pažiūros sveikas, o siela kraujuoja, / ir per savo nuodėmės esi pasmerktas nuliūdumui.“¹¹

Meditacijose vyrauja kentėjimas ir atgaila dėl žmogaus nuodėmingumo, silpnumo, dėl kankinamos abejonių sielos, kūno aistrų, dėl to, kad klystama, manant, jog žmogui pakanka kliautis savimi, savo protu, o iš tiesų jo veiklos rezultatai priešingi ketinimams, jis negali atskirti gėrio nuo blogio, įveikti šėtono pinklių, rezultatas – tuščiai išpustyti gabumai, plepus liežuvis, tingios puikybės kupina egzistencija. Permaščius nuodėmingą gyvenimą, „Raudos [...]“ baigiamos atgailos malda:

Ir dabar aš pats vienam asmeny
Esu ir kaltintojas ir kaltinamasis.
Aš pats sau pasirašiau
Mirties nuosprendį.

Dabar mane, silpną visų
Didžių nuodėmių belaisvį,
Gali tik tu išvaduoti.

Meldžiu, padėk mano
Myriop pasmerktai sielai.
Amen. (AB, 180)

Tai tarsi *Žmogaus* herojaus, paskelbusio save gamtos ir visatos valdovu, dinga biblinio masto antifrazė – atgailaujančio Prometėjo vaizdinys.

Kaip „Raudos [...]“ atrodo kitų *Antakalnio baroko* kūrinių kontekste? Knygos rankraštyje išliko armėnų poeto Ovaneso Tumaniano vienuolikos ketureilių vertimai – turbūt tos pačios Mieželaičio kelionės įspūdžių išdava. Pasirinkti versai tie, kuriuose dominuoja bėgančio laiko, žmogaus ribotumo motyvai, skambantys, beje, labai maironiškai:

¹¹ Grigorius Narekaci, *op. cit.*, p. 114.

Įspėti nepavyks mums Dievo paslapties
 Jis davė mums draugų, nors neilgam, išties.
 Ir tik poetą Dievas vienišą paliko,
 Kad kurtų pats ir pats jis gintųs nuo mirties.¹²

Į knygą įdėti eilėraščių vertimai, kuriuose vyrauja vienatvės meditacijos. Poetinius tekstus lydintis eseistinis komentaras, kurio pirminė paskirtis turbūt buvo proginė šventinių iškilmių kalba, kaip ir „Raudas [...]“ pristatančios esė „Neramus tarsi Bacho choralas“ atveju, žvaliai mobilizuoja armėnų poeto eiles optimistinei istorijos misijai. Tik prieš tai Mieželaitis su jam būdinga poetine gražbylyste Tumaniano meditacijas palygina su „nakties poetų“ Novalio, Charles'o Baudelaire'o eilėmis, o po to rituališkai jas atriboja nuo šių „pesimizmo“. Motyvais ir pozicija „Raudoms [...]“ knygoje artimiausias yra Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui dedikuotas antrojo skyriaus „Re minor“ ciklas „Gedulinga arfa“. Visi 13 jo eilėraščių (kaip ir kiti du „Re minor“ skyriaus ciklai) turi epigrafus iš Čiurlionio laiškų. Iš visų „Gedulingos arfos“ epigrafų susidarytų „Raudas [...]“ primenantis tekstas. Kitų dviejų ciklų („Kieti žodžiai“ ir „Chimerų oazė“) eilėraščiuose parafrazuojami Čiurlionio tapybos motyvai, temos, simboliai, pabrėžiant jų kosmiškumą, pirmapradžius dykumų su piramidėmis ar „žalvario amžiaus žolės“ peizažus. Cikle „Gedulinga arfa“ poetinis kalbėjimas labiau įsmenintas, ne tiek epiškai naratyvus, kiek deklaratyvus. Poetas abejones, nusivylimą šiuolaikiniu racionalių žmogumi išsako tiesiogiai, nors ir prisidengia melancholiškas būsenas fiksuojančiu „svetimu žodžiu“. Pirmojo eilėraščio epigrafas „...Pagaliau įsitikinau, kad aš pats – vienas didžiulis nuolat besireiškęs ‚melas‘...“ duoda toną viso ciklo rezignacijai, minoriškumui, melancholijai. Melagingos egzistencijos motyvą Mieželaitis sieja su šiuolaikinio, nuasmeninto žmogaus civilizaciniu būviu, besiremiančiu dirbtinum, kauke, paviršutiniškumu: „Nes esu didžiulis melas: mano roboto kojos žengia / Ne tenai, kur turėtų eiti, mano roboto rankos daro / Nebe tai, ką turėtų daryti [...] o smegenų kanalais srūva / Informacijos dumbblas [...]“ (AB, 73). Epigrafai, kaip ir vertimas, taip pat tarsi nuima dalį autoriaus atsakomybės, bet, be abejonės, šis „nemieželaitiškas“ ciklas yra autorinis poeto tekstas. Prisiminus, koku optimizmu tryško Mieželaičio himnai žmogui dėl pažintinių jo galių, atsiveriančių neribotų mokslo galimybių, naujų technologijų, kosmoso projekto ir t. t., čia netikėta

12 Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 27, apl. 1, b. 349, l. 16.

matyti lyrinį subjektą užkluptą egzistencinių klausimų: „Kas tu esi? Ar dulkė molio epopėjoje? / Ar dulkė kosmose? Kokia gi išeitis?“ (AB, 74), kurie atitaria epigrafo minčiai: „... Man atrodo, kad giliausias savęs pažinimas yra už mūsų proto ribų, taip, kaip giliausias visatos, pradžių pradžios pažinimas etc. etc...“ (AB, 74). Kitur parafrazuojamas Čiurlionio juodosios saulės motyvas, varpinė su lediniu varpu, mirties visagalybė: „Juodas saulėlydis sustingdė man gyslose kraują. / Sustingdė rankas. Lūpas. Ir širdį“ (AB, 77). Eilėraštyje „Lyra“, kuris pradeda knygą *Žmogus*, visas pasaulis (paukščiai, medžiai, javai, naujieji miestų statiniai, moters rankos) metaforiškai tampa šiuo muzikos instrumentu, šlovinančiu pozityviuosius gyvenimo momentus: darbą, kūrybą, meilę, grožį, gyvybę. „Raudų [...]“ knygoje, t. y. *Antakalnio baroke*, gyvastingoji lyra virto savo priešybe – gedulinga arfa, kurios vardu pavadintas ir visas ciklas. 6-asis ciklo eilėraštis plėtoja didžiojo tvano skenduolių, irstančiomis Babelio bokštų stygomis skambinančių pasauliui *Requiem*, motyvą. Planeta grimzta, užlieta juodojo rekviem garsų – atominio *Dies irae*... Knygoje *Žmogus* širdis, kaip varpas pilnas saulės spindulių, skelbė, kad „Žemėje palaima. Džiaugsmas. Darbas“¹³. Dabar šis himnų varpas nutilo ir kabo sustingęs „žvaigždėtame Visatos ruime“ apraizgytas voratinklių: „Varpo skambalas styro / Tarsi liežuvis alkoholio kaitros išdžiovintoj burnoj“ (AB, 80). Dėmesį atkreipia ir Mieželaičiui, marmuro poetui, nebūdinga žemojo, buitinio stiliaus leksika, ir nemieželaitiška sakytojo pozicija: „Todėl aš sėdžiu ant savo paties pelenų ir sakau: / „Mokykite mane, aš noriu tylėti...““ (AB, 80). Ciklo eilėraščiuose kartojasi irstančio, besibaigiančio, tvano vandenų užlieto pasaulio vaizdinys, kuriam neduota jokios išsigelbėjimo žinios. Paskutinei kelionei šaukdamasis balto laivo, lyrinis subjektas su baime stebi juodą laivą su juodo keleivio šešėliu, nešantį nežinia kur (AB, 82). *Žmogaus* herojui jo gyvenimo esmė ir kryptis buvo aiškos: jis – tarybinis žmogus, komunistas, atstovaujantis socialiniam gėriui, progresui, laisvei; jo gyvenimo tikslas – šį projektą įgyvendinti žmonijos mastu, sunaikinti blogį – kapitalizmą ir išnaudotojus; jo idealas – ateities gerovės visuomenė, be prieštaravimų, karų, bado, prievartos – utopiška komunistinio rojaus vizija, kurioje „aš“, visų komplikacijų priežastis, virtęs „mes“. „Gedulingos arfos“ žmogus yra apimtas nerimo, nepasitenkinimo, turi neaiškių norų, svajonių, bet neturi galios ir valios jų siekti, jis jaučiasi silpnas ir be orientyrų, jam reikia aukštesnių jėgų pagalbos. Jis skendi melancholijoje, praradęs visus ankstesnio herojaus prometėjiškuosius, mesianistinius

13 Eduardas Mieželaitis, *Žmogus*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 27.

bruožus. „Aš nesakau, kad kaitrioji žarijų liepsna / Prometėjinė. Visi prometėjai, regis, seniai / Jau mirę. Ir visos jų pavogtos liepsnos seniai / Jau užgesę.“ (AB, 83) Ir kituose knygos skyriuose („Meditacijos“, „Elegiški reportažai“) optimizmu netrykštama ir herojinėmis lyrinio subjekto pozomis nesipuikuojama, – jie taip pat liudija prometėjiškosios autoriaus savimonės 7-uoju dešimtmečiu išgyventą lūžį. Kaip vyko pats procesas, kaip Mieželaičio mėgstamiausio mito herojus virto Don Kichotu (jo vaizdinys dominuoja knygoje *Horizontalai*, 1970), šį kartą nesigilinsime. Dabar iš naujo skaitant poeto tekstus (ypač iki banalumo, rodos, aiškų *Žmogų*), iškilo klausimas, ar prometėjizmo dvasios šiame Mieželaičio rinkinyje iš viso esama? Pradėdama straipsnį neabejojau, kad esama, dėl to ir „Raudas [...]“ pavadinau atgailaujančio Prometėjo monologu. Vėliau supratau, kad būtina grįžti prie *Žmogaus* recepcijos ir iš naujo svarstyti, ar jo „naujasis žmogus“, tapęs „komunizmo statytojo“ poetiniu įkūnytoju, iš tiesų yra prometėjiškas. Kaip žinoma, prometėjizmas ir herojizmas buvo rusiškojo marksizmo (bolševizmo) ir besiformuojančios proletarinės estetikos (būsimojo socialistinio realizmo) šerdis, kurią tyrinėtojai sieja su Friedricho Nietzsche's idėjų paveldu¹⁴. Po 1917 m. bolševikų perversmo kurį laiką maištinga anarchistinė dvasia kultūroje reiškėsi autentiškais avangardinio stiliaus kūriniais, naujo pasaulio kūrimą lydėjo entuziazmas ir tikėjimas (Aleksandro Bloko, Maksimo Gorkio, Vladimiro Majakovskio, Andrejaus Belo, Aleksandro Briusovo ir kt. kūryboje). Šiuo aspektu testuojant Mieželaičio 7-ojo dešimtmečio poezijos knygas – *Žmogų* (1962), *Autoportretą*. *Aviaeskizus* (1962), *Atogrąžos panoramą* (1963), – stiprėja įsitikinimas, kad prielaidą apie prometėjizmą reikėtų atmesti. Idėja buvo tapusi dogma ir reiškėsi tik deklaracijomis¹⁵.

Neprometėjiškasis Prometėjas

Žmogaus herojaus priskyrimą prometėjiškajam žmogaus tipui anuomet lėmė Lenino premijos argumentavimo retorika¹⁶, pratęsta ir vėlesnių kritikos tekstų. Be

14 Евгений Добренко, „Русский Ницше“, prieiga internetu:

<http://magazines.russ.ru/nlo/2004/67/obr23.html> (žiūrėta 2012 10 14).

15 Apie Mieželaičio kūrybos avangardizmą ir jo etimologines šaknis rašo Saulius Keturakis studijoje *Avangardizmas XX amžiaus lietuvių poezijoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

16 Knygos viršelyje cituojamas Nikolajus Tichonovas, Lenino premijų literatūros ir meno srityje komiteto pirmininkas: „[...] ši knyga yra parašyta kovotojo, komunisto, kuriančio naująjį

to, šią nuostatą palaikė ir eseistinė Mieželaičio proza (6 knygos, pasirodžiusios 1964–1973 m.), kurioje Prometėjo ir Fausto, pasak Antano Maceinos, „teorinio Prometėjo“, figūros yra tapusios vienu iš pastoviausių „naujojo žmogaus“ identifikacijos ir rašytojo savivaizdžio pavidalų.

Iš gausios Mieželaičio kūrybos ir sovietmečiu, ir dabar daugiausia dėmesio sulaukė knyga *Žmogus*, kurioje sukurtas „naujojo žmogaus“ – komunisto paveikslas iki šiol yra, galima sakyti, uzurpavęs visą poeto kūrybą. Turint galvoje buvusią šios knygos svarbą sovietinės ideologijos gamybai¹⁷, natūralu, kad nepriklausomoje Lietuvoje *Žmogaus* mito dekonstrukcija buvo ir turbūt tebėra aktuali¹⁸. Mano sąmonėje ilgai paradoksaliai koegzistavo ir „naujojo žmogaus“ neigiamas ideologinis, politinis turinys, ir romantizuotos Prometėjo mito prasmės: kūrybiškumas, maištingumas, aukojimasis vardan žmonijos, civilizacijos, ateities. Dabar akivaizdu, kad Mieželaičio „naujasis žmogus“ ir prometėjiškasis herojus yra skirtingi psichologiniai tipai. Kaip liudija Mieželaičio eseistiniai tekstai, jam imponavo romantiškoji Prometėjo mito tradicija, maištingo kūrybingumo, laisvės idėja Vinco Krėvės, Adomo Mickevičiaus, Frydricho Schillerio, Johanno Wolfgango Goethe's, Heinricho Heine's, George'o Gordono Byrono kūryboje. Jiems kūrėjo laisvė – tai pirmiausia iššūkis Dievui, varžybos su juo, nes kūrybiškas žmogus pats yra kaip Dievas. Vienoje iš eseistikos knygų Mieželaitis cituoja Goethe's odę „Prometėjas“ (Hansas-Georgas Gadameris ją laiko modernaus žmogaus sąmonei būdinga antikrikščioniškos kūrybiškumo galių manifestacijos viršūne¹⁹) ir, stebėdamasis jos autoriaus pozicijos radikalumu, pritariamai komentuoja: „Protestanto pozicija. Jokio absoliuto. Jokio kulto. Viską savo rankomis. Prometėjas – Olimpo demokratas, revoliucionierius, humanistas.“²⁰ Prometėjo temos kūriniuose vyksta maištingas dialogas su Dievu

pasaulį, kovotojo už geresnę ateitį, kovotojo prieš karus, priespaudą ir smurtą, kovotojo už gyvenimo džiaugsmą, už jo naują sužydėjimą.“

17 Apie tai argumentuotai rašo Rimantas Kmita straipsnyje „Eduardo Mieželaičio *Žmogus* kaip politinės religijos tekstas“ (*Literatūra*, Nr. 49(1), 2007, p. 39–57).

18 Dekonstrukcijos pradžia reikėtų laikyti 1989 m. publikuotą Vytauto Rubavičiaus straipsnį „Pašauktojo psalmės“ (Vytautas Rubavičius, *Neįvardijamos laisvės ženklas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 203–209), skirtą Mordovijos ir Olžeraso mirtininkų lageriuose Antano Miškinio parašytoms „Psalmėms“, kurias straipsnio autorius lygina su Mieželaičio *Žmogumi*.

19 Hans Georg Gadamer, *Istorija. Menas. Kalba*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 19.

20 Eduardas Mieželaitis, *Montažai*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 354.

ar Demonu (Aischilo *Prikaltasis Prometėjas*, Goethe's *Faustas*, Mickevičiaus *Vėlinės*), daroma didinga nuodėmė, suvokiant savo kaltę ir prisiimant atsakomybę už maištingą veiksmą vardan kitų. Mieželaitis, nors ir kalba apie būtinybę menininkui tapti asmenybe, laisvos valios kūrėju, bet Dievo kaip jo laisvės ribos ir varžovo ženklų poezijos tekstuose nėra. Dievas kaip dialogo narys poetui neegzistuoja, nors kaip moralinė vertybė sąmonėje tebėra – tai rodo kad ir tokie eseistikos imperatyvai: „Poezija turi tapti dievu, o rašomasis stalas – altorium [...]“²¹; kitur jis cituoja Franco Kafkos *Dienoraščius*, kur šis rašymo procesą yra pavadinęs savotiška „maldos forma“²².

Mieželaičio eseistikoje „maištas“ yra vietinės reikšmės, nukreiptas prieš konservatyvius mąstančius kolegas, biurokratų dogmatizmą, jau pasmerktą Stalino kultą, kitus socialinės būties aspektus. O poezijos knygoje sunkiai rastume net ir vietinės reikšmės maištingos dvasios. Dievą Mieželaičiui pakeitė „Didžioji Gamta“, kurios valdovu triumfališkai skelbiamas „naujasis žmogus“ – poetas, mokslininkas, išradėjas, kosmoso užkariautojas. Bet Mieželaičio poezijoje žmogus nėra nei veikėjas, nei maištautojas, jis neturi iš savęs kylančios jėgos, energijos, valios, tikslo. Jis tėra gamtos procesų dalis, „tiltas“, kuris jungia žemę ir kosmosą, ir, atsidūręs Visatos centre, nelabai žino, ką toliau veikti:

Stoviu gražus, tvirtas, aukštas, petingas –
tiltas nuo žemės iki pačios saulės –
stoviu pačiame žemės viduryje,
skleisdamas saulėtus šypsenos spindulius
į visas keturias žemės puses –
komunistas –
žmogus –
aš...²³

Kaip ir gamta, šis žmogus yra amžinas, nemirtingas, laimingas nesąmoningoje savo būtyje („Lašas“, „Vardas“). Jis save suvokia kaip medžiagą, materijos tąsą, kūną, paklūstantį gamtos dėsniams, o tai iš principo eliminuoja bet kokią dramatiškumą ar dinamizmą. Mieželaičio poezijoje kuriamas kūniškasis žmogaus

21 Idem, *Naktiniai drugiai*, p. 94.

22 *Ibid.*, p. 148.

23 Idem, *Žmogus*, p. 15.

portretas, deklaruojamas jo tapatumas žemės kūnui, kraujas lyginamas su vandeniu, akis – su žvaigžde, raumuo – su akmeniu ir t. t. Žmogus yra gamtos dalis, iš žemės imasi jo gyvybinės jėgos; žemė, grūdas, duona šioje poezijoje yra visatos centras, subordinuojantis sau dangų ir saulę („Išėjau ir staiga apsvaigau, / atsiriekęs dangaus melsvą gabalą. / Visą apskritą orą raikau / tarsi duonos garuojantį kepalą“²⁴). Žmogaus ir kitų materijos formų vienybė čia tapusi ne tik metaforų, palyginimų pagrindu, ne tik tiesiogiai deklaruojama, bet jos logika neretai struktūroja ir strofą, eilėraštį, knygos skyrių. Totalinę sinonimiją, kurią grindžia horizontalios erdvės samprata, galima laikyti vienu būdingųjų Mieželaičio poetikos bruožų. Tais pat metais kaip ir *Žmogus* išleistame rinkinyje *Autoportretas. Aviaeskizai* poetizuojamas optimistiškai nusiteikusio jauno žmogaus elementarus buvimas, nekomplikuojamas jokio dvasios judesio. Čia ontologiškai nėra kaltės, kančios, pirminės nuodėmės – erotika šioje poezijoje traktuojama kaip žemės gyvybės esmė („Nuodėmė“). Eilėraštyje, skirtame Leonardui da Vinci, įvardintam „pažangos fanatiku“, ant kapo dedama rožė už tai, „kad kūnui buvusių tironę – jo / sielą – buvo jis pajungęs [...]“ (AA, 190–191). Mintis žmogaus galvoje dygsta kaip žemėje grūdai, ir jo gyvenimas panašus į grūdą: iš žemės kilęs, virsta žeme („Ogiusto Rodeno skulptūros. 1. Mintis“). Akivaizdu, kad toks žmogaus ir pasaulio vaizdinys yra artimas chtoniniam (agrariniam, pasyviajam) sąmoningumo tipui. O prometėjizmas, kurio esmė yra maištas ir kūrybingumas, pagal tą pačią skirtį atitiktų gnostinį mentalitetą. Pastarasis ryškesnis Mieželaičio eseistikoje²⁵, kur nuolat kartojama, kad gyvenimas yra ieškojimas, nuolatinis pažinimo alkis, eksperimentas, dinamizmas, ir visa tai apibendrinama prometėjiškąja širdies liepsnos metafora.

Poetas sukūrė keturių sonetų ciklą „Italų freska. Detalės“, kuriame pavaizdavo asketą, fanatiką, eretiką ir tiesiog žmogų. Asketas (bejausmiu, bespalviu, išsekusiu veidu), įsmeigęs akis į tuščią dangų, nemato šalia savęs tikro, matomo, pagoniškojo dievo: „ąžuolas tiesia gumbuotas šakas, / šaltas upokšnis vingiuoja per pievas, / girdantis arklius, avis ir ožkas.“ (AA, 240). Asketą poetas pateikia kaip savo įsitikinimų auką, vertą užuojautos, o fanatiko portreto detalės asocijuojasi su sovietmečiui būdingu neigiamu viduramžių krikščionybės vaizdiniu:

24 Idem, *Autoportretas. Aviaeskizai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962, p. 74. Toliau cituojant nurodoma santrumpa AA ir puslapis.

25 Mieželaičio eseistikoje užfiksuotų deklaracijų ir poezijos tekstų nesutapimų palyginimas galėtų būti atskiros straipsnio tema.

fanatikas apibūdintas kaip budelis, inkvizitorius („Akys – dvi juodos kalėjimo angos, / pro kurias veržiasi laužo liepsna, [...]“) (AA, 241). Eretiko portretas išoriškai panašus į fanatiko – tik su aiškia teigiamos konotacijos persvara: „Tvirto, valingo, protingo žmogaus [...] akys / klaidžioja ir nesuranda dangaus“ (AA, 242), bet ieškoma, pasak poeto, teisingai: pasirenkama dienos šviesa ir saulės versmė. Eretikas čia atitiktų gnostiko, Prometėjo tipą – abejoantį, kritiškai vertinantį aplinką, ieškančią tiesos ir pasikliaujančią savo protu. Bet Mieželaičio žmogaus idealas kitoks – ketvirtasis sonetas pavadintas tiesiog „Žmogus“. Šį kartą veide nebėra minties, valios, sąmonės pėdsakų: žmogus rado dangų žemėje, jis sveikas, laimingas, patenkintas savo gyvenimu:

Veidas nusirpęs kaip vynuogių kekės.
Sveiko, laimingo, protingo žmogaus
žemę bučiuojančios mėlynos akys –
du gabalai gero žemės dangaus.

Akys, kurios duonos skonį pažino
ir nebesiekia dangaus tuštumos,
akys kaip taurės, pripildytos vyno,
meilės medaus ir širdies šilumos.

Akys – dvi šiltos ir didelės saulės,
šildančios visą pasaulį ugnia.
Akys, kur sutelpa visas pasaulis,

guli širdies gryno aukso dugne:
akys iš dugno jau išmetė Mirtį
ir aukso saulę įleido į širdį. (AA, 243)

Šis sotus ir laimingas „subjektas“ gali būti pirmas kandidatas į miesčionio rangą, kurį savo eseistikoje Mieželaitis taip aršiai kritikavo už prarastą idealizmą, egoizmą ir materializmą, bet savo „naujojo žmogaus“ koncepcija pats kūrė jo ideologines prielaidas.

Istoriniame-socialiniame kontekste save suvokęs ir pristatęs kaip maišto asmenybę, Mieželaitis „naująjį žmogų“ kūrė ir jį gloriifikavo kaip nugalėjusįjį

Prometėją, kuriam nebeaktuali kančia, kuriame nebeliko maišto dvasios ir kuris dėl to prarado kūrybingumą, laisvę ir ateitį. Prometėjiškų nuostatų žmogui dabartis iš principo nesvarbi, nes visas jo dėmesys nukreiptas į ateitį, siekiamą idealą. Mieželaičio žmogus yra amžinos dabarties nelaisvėje: laikas jam sustojo, istorija baigėsi.

„Antiprometėjas“

Knygoje *Autoportretas. Aviaeskizai* (1962) „naujojo žmogaus“ modelį Mieželaitis bandė suasmeninti (tai pabrėžia ir pavadinimas), sužmoginti, surealinti. Iš pirmo žvilgsnio *Autoportrete* mažiau ideologinės retorikos, bet poetinė žmogaus koncepcija yra ta pati. „Naująjį žmogų“ poetas metaforiškai apibūdino kaip tuščiavidurę skulptūrą, prie kurios dar reikia dirbti. Analogijai jis pasitelkė babiloniečių dievo Marduko mitą, pagal kurį dievas, sukūręs visatą, perėjo prie žmogaus, bet suspėjo nulipdyti tik skulptūrinį jo maketą, palikęs neužpildytą vidų. „Ir pagaliau norėjęs išmėginti savo kuklias jėgas ir padalyvauti nebaigtame kūrybiniame akte. Toks noras, prisiminus dar Prometėjo mitą, suprantamas. Tai noras ištrūkti iš marionetinio spektaklio programos.“ (AB, 122) Visą 7-ąją dešimtmetį, o ir vėliau²⁶ Mieželaitis eseistikoje vis grįždavo prie šios nebaigto žmogaus temos. Kaip ir buvo galima tikėtis iš racionaliai sumanyto projekto (idėjos autorius ir vadybininkas, knygos redaktorius ir vienas iš vertėjų buvo rusų poetas Borisas Sluckis), ateities žmogus pasirodė primityviai paprastas, aiškus ir nuobodus. Tai jautė ir apie tai po kelerių metų rašė pats Mieželaitis, be to, ir literatūrinė bendruomenė (kritika, rašytojai, skaitytojai) siuntė aiškius signalus, kad tai tėra ideologinis konstruktas. Pasipylė „naujojo žmogaus“ parodijos, šaržai, kuluariniai komentarai. Iš pradžių Mieželaitis manė tęsiasi savo žmogaus projektą jo gaivinimo, sužmoginimo linkme – apie tai jis daug rašė pirmose dviejose *Žmogaus* antikomentaro knygose (*Lyriniuose etiuduose*, 1964 ir *Naktiniuose drugiuose*, 1966):

Žmogus veikia, gyvena ir dirba saulės šviesoje. Žmogus neklaidžioja ūkanose. Tačiau ne iš karto ši idėja buvo supраста. Teko išgirsti net ciniškų pastabų. Aš, tiesa, pasirinkau tokį būdą: suskaldžiau žmogų į atskiras dalis (gal iš tiesų panašiai ir darė

²⁶ Eduardas Mieželaitis, „Naktiniai drugiai. Antras monologas“, in: Eduardas Mieželaitis, *Monologai*, Vilnius: Vaga, 1981, p. 105–306.

kubistai). [...] Dabar reikia žengti tolimesnį žingsnį. Norėtusi išleisti didesnę, stambesnę knygą apie žmogų, kur būtų ne tik skulptūrinis žmogaus portretas, bet ir vidinis jo portretas, gal ir visa aplinka.²⁷

Tačiau kaip rodo gausūs samprotavimai šia tema, Mieželaitis nelabai žinojo, ką daryti toliau, kaip turėtų atrodyti tas deklaruotas „vidinis žmogus“. Iš pradžių savo projektą komentavęs ir gynęs, vėliau poetas rezignavo, išsikvėpė, nes keitėsi ir laiko atmosfera. Tarsi pakludamas aplinkos spaudimui (apie 7-ojo dešimtmečio vidurį lietuvių poezijoje avangardinį stilių keitė „paprastumo“ estetika), Mieželaitis taip pat bandė vaizduoti kasdienybės žmogų, jo eilėse stiprėjo socialinis kritiškumas, atsirado ironijos, satyros, nukreiptos prieš visuomenės miesčionišumą, vartotojiškas tendencijas, buitiskumą, idealų stoką ir t. t.²⁸ Bet, kaip galima spręsti iš ciklo „Infliacija“, paskelbto tuo pačiu laiku kaip ir „Raudos [...]“²⁹, patetiško, barokiškai ornamentuoto stiliaus poetui tai buvo visiškai svetimas kelias³⁰. Ciklas „Infliacija“ sulaukė skaitytojų susidomėjimo, apie jį teigiamai atsiliepė minėtoje recenzijoje Areška³¹, bet Mieželaičio bandymai atliepti naująją poetikos tendenciją minėtu ciklu ir apsiribojo; poetas jį įdėjo į paskutinę, šeštąją, *Žmogaus* antikomentaro knygą *Iliuzijos bokštas* (1973), kur jis tapo skyriaus „Antipodo eskizas“ pagrindu³². Savo pastangas paklusti laiko madai poetas vertino ironiškai, laikydamasis savųjų prometėjizmo koordinačių:

[...] ... Pažvelk, Neūžauga!
Pažvelk, minties
Pigmėjau!

27 Idem, *Naktiniai drugiai*, p. 184.

28 Svarstymai apie dvasingumą, vertybes, miesčioniškumą tuo metu buvo dažni ir spaudoje: an-tai *Literatūroje ir mene* 1967 m. rugsėjo–gruodžio mėnesiais buvo rubrika „Tu – miesčionis?“, kur išspausdinta daug skaitytojų (taip pat ir rašytojų Romualdo Lankausko, Jono Mikelinsko) pasisakymų.

29 Eduardas Mieželaitis, „Infliacija“, *Nemunas*, 1972, Nr. 3, p. 4–7.

30 „Kasdienybės estetikos“ svetimumą Mieželaičio pasaulėjautai patvirtina ir kritinis jo atsiliepi-mas apie marksisto Herberto Marcuse’s sociologinę žmogaus traktuotę, pirmenybę teikiant Immanuelio Kanto ar Pierre’o Teilhardo de Chardino tobulėjančio žmogaus modeliams. Eduardas Mieželaitis, *Montažai*, p. 373–376.

31 Vitas Areška, *op. cit.*, p. 4.

32 Antrajame „Naktinių drugių“ monologe, išspausdintame dešimtoje *Kūrinių* serijos knygoje *Monologai* (1981) Mieželaitis apie šį ciklą kalbėjo kaip apie būsimą satyrinę poemą.

Pakelk iš apačios akis
 Tu, Antiprometėjau!
 Ir išmatuok žvilgsniu, ar jau
 Iki tavęs nuaugau,
 Ar ilgą virvę nuvijau
 Iš šito seno raugo...[...]³³

Ir štai poetui į akis pakliūva viduramžių vienuolio tekstai, savo bibliiniu stiliumi, pasijiniu įsijautimu, filosofiniu minties užmoju galėję pasirodyti itin aktualūs sparčiai miesčionėjančios visuomenės fone. Jie galėjo atrodyti kaip poeto apoloniškojo žmogaus papildymas Kaino ir Dioniso dvasia, sujungiant kančią ir kūrybą, maištą ir nusižeminimą. Vėliau, Atgimimo pradžioje parašytoje poemoje *Mitai* (1986–1987, išspausdinta 1996), kur pasakotojas sapne peržiūri visą žmonijos istoriją, prieinama prie išvados, kad blogis yra neišvengiamas istorijos variklis. Panašiai teigė Mieželaičio skaitytas ir cituojamas Nietzsche veikale *Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios*: dionisiškasis pradas yra pokyčių šaltinis, būtinąs apoloniškųjų epochų palydovas. „Labai nusibodo lėkštas optimizmas (visur kur laiminga išeitis ir baigtis)... Jis pakirto ir išvijo psichologinį dramatismą, gilesnį tragiškos situacijos pajautimą, herojišką žmogaus kovą su pačiu savim, kovą tarp gėrio ir blogio...“³⁴, – reflektuoja savojo laiko atmosferą Mieželaitis. Galėtume daryti prielaidą, kad tai, ko jis pasigedo savo meto literatūroje, įskaitė Narekaci tekstuose, jų autorių apibūdindamas kaip vieną didžiausių pasaulio mąstytojų, poetų, humanistų. Vis dėlto „Raudų [...]“ vertime esanti krikščionio pozicija Mieželaičio kūryboje tebelieka vieniša ir mįslinga. Ji galėtų, bent kol kas, iškalbiai liudyti tik apie netikėtų, jei žvelgtume iš sovietinio kultūros lauko perspektyvos, alogiškų anuometinių nutikimų galimybę.

Ar galima šiuos sąlygiškai išskirtus žmogaus modelius esmingiau susieti su Mieželaičio kūrybos raida? Iš pirmo žvilgsnio, taip: straipsnyje jie nuosekliai keičia vienas kitą, jų seką remia ir kūrybos rinkinių chronologija. Tolydumo įspūdį dar sustiprina naratyvinė straipsnio struktūra, suponuojanti „kelio“ (pradžios, pabaigos) mitologemą. Vis dėlto turint prieš akis platesnį visos poeto kūrybos kontekstą, ši nuoseklios raidos momentą reikia paneigti. Prometėjiš-

33 Eduardas Mieželaitis, *Iliuzijos bokštas*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 342.

34 Idem, *Naktiniai drugiai*, p. 32.

kojo, Mieželaičio akimis, žmogaus vaizdinio jis neatsisakė iki pabaigos. Minėto „Antipodo eskizo“ viename eilėraštyje poetas rašė: „Atimkit iš manęs tikėjimą į žmogų – / Ir mano žodis kaip žvaigždė užges [...]“.³⁵ *Žmogaus* herojus bei jo tobulinimo planai nepaleido poeto, galima sakyti, iki pat jo gyvenimo pabaigos. Taigi galėtume kalbėti ne apie žmogaus modelių Mieželaičio kūryboje linijinę kaitą, o apie nesistemišką jų koegzistenciją.

Mieželaičio *Žmogaus* herojus ir sovietmečiu, ir nepriklausomoje Lietuvoje, kai literatūros kritika ėmė jį dekonstruoti apnuogindama jo ideologinę prigimtį, iš esmės buvo traktuojamas kaip prometėjiškasis herojus – tik dabar iš krikščioniškosios perspektyvos jis tapatintas su Šetonu, Antikristu. Šiame straipsnyje *Žmogaus* herojaus didingo gėrio / blogio aureolę keičia inertiškasis kūno žmogus, gravituojantis banalaus, sotaus miesčionio link. Išvada iš pirmo žvilgsnio paradoksali: miesčioniškojo žmogaus variantas, Mieželaičio traktuotas ironiškai ir pristatytas kaip jo prometėjiškojo žmogaus antipodas, iš esmės priklauso tai pačiai pasaulėžiūrinei *Žmogaus* paradigmai: atpigusio pasaulio pajacas, instinktų herojus, sintetinės visuomenės „natūralus žmogus“ yra tolesnė jos perspektyva.

Eduardas Mieželaitis's Writing in the 1960s: Between Hymns to Man, Laments, and Satire

Summary

Of the vast oeuvre of Eduardas Mieželaitis (1919–1997), the work that attracted the most attention during Soviet times, and which continues to do so today, is his collection of poetry *Žmogus* (Man, 1962), for which he received the Lenin Prize. In it Mieželaitis creates a portrait of the “new man” – the communist – which can be said to have usurped all of his writing. The author of this article analyzes this and other collections of Mieželaitis's poetry from the 1960s, in which other models of human beings are presented: the Christian and the petty bourgeois. The Christian model of humanity is noteworthy in Mieželaitis's translations of fragments from the Armenian Catholic monk Grigori Narekatsi's (951–1003)

35 Idem, *Iliuzijos bokštas*, p. 381.

Book of Lamentations (“Laments about the fate of man inspired by the medieval Armenian anchorite Grigor Narekatsi”) in the poet’s 1971 poetry collection *Antakalnio barokas* (Antakalnis Baroque). Drawing on the context of the poet’s oeuvre, the author of the article describes the surprising circumstances and possibilities related to the appearance of these fragments, which are referred to as “Laments” in Mieželaitis’s translations, and notes the opposition between their subject and the atheistic hero presented in *Žmogus*. The author presents Mieželaitis’s petty bourgeois human as an antipode to Promethean man who fundamentally belongs to the same model and world-view of “Man.” Mieželaitis’s model of “Man” does not meet any Promethean criteria, unless he should be a “defeated” Prometheus, who has already given up on protesting, creating, and dreaming, and has become a sated, banal, and generally satisfied petit-bourgeois.

Keywords: Eduardas Mieželaitis, Soviet period, poetry, “new man”, myth of Prometheus, Christian man, petty bourgeois consciousness.
